

Lech Krzyżanowski

Ogólnopolska konferencja: "Konserwacja kamienia w architekturze i rzeźbie"

Ochrona Zabytków 20/1 (76), 62-65

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA:

„KONSERWACJA KAMIENIA W ARCHITEKTURZE I RZEźBIE”

W dniach 20—22 października 1966 r. odbyła się w Toruniu ogólnopolska konferencja: „Konserwacja kamienia w architekturze i rzeźbie”. To piąte tego typu spotkanie, zainicjowane przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków, zostało zorganizowane przy współudziale Katedry Technologii i Technik Malarskich Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu z doc. dr Kazimierzem Malinowskim, kierownikiem katedry i dziekanem Wydziału Sztuk Pięknych, na czele. Pracami przygotowawczymi — trwającymi ponad rok — kierowała komisja organizacyjna, złożona z przedstawicieli środowisk naukowych, przodujących w badaniach kamienia, przedstawicieli Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków oraz Ośrodka Dokumentacji Zabytków (przewodniczący — doc. dr Kazimierz Malinowski; wiceprzewodniczący — prof dr Włodzimierz Skalmowski; członkowie — dr Wiesław Domasłowski, dr Lech Krzyżanowski, mgr Eugeniusz Onoszko, dr Janusz Lehmann, dr Barbara Penkala; sekretarz — mgr Bożena Soldenhoff). Konferencja zgromadziła wyjątkową — jak na specjalistyczną tematykę — ilość uczestników: ok. 150 osób reprezentujących szereg wyższych uczelni, instytuty Polskiej Akademii Nauk i resortowe, Pracownie Konserwacji Zabytków i wiele innych instytucji. Goście zagraniczni — w liczbie 7 osób — reprezentowali Institut für Denkmalpflege z Halle (NRD), Statni Ustav pro Rekonstrukci z Pragi oraz cztery muzea bułgarskie.

Otwarcia konferencji w imieniu Ośrodka Dokumentacji Zabytków dokonał dr Lech Krzyżanowski, podkreślając roboczy charakter konferencji, która przedstawiła współczesne osiągnięcia nauki w zakresie konserwacji kamienia. Konserwacja kamienia to problem, który ma znaczenie nie tylko dla ochrony zabytków, lecz również i dla gospodarki krajowej. Cennym dorobkiem nauki polskiej jest opublikowane, tuż przed sesją, skryptu dr Barbary Penkałowej: *Konserwacja kamienia w budownictwie*, Warszawa 1966 oraz pracy dr Wiesława Domasłowskiego: *Badania nad strukturalnym wzmocnieniem kamienia roztworami żywic epoksydowych*, Warszawa 1966, „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”, t. XV. W. Domasłowski złożył w niej sprawozdanie z badań przeprowadzonych na zlecenie Ośrodka Dokumentacji Zabytków. Konferencja, jak stwierdził mówca, nie zdoła zapewne wyjaśnić wielu zagadnień związanych z konserwacją kamienia, lecz umożliwi wymianę poglądów, nawiązanie bezpośrednich kontaktów przez specjalistów z wielu dziedzin i niewątpliwie przyczyni się do ulepszenia metod konserwacji zabytków kamiennych w Polsce.

Referaty programowe i dyskusja odbyły się podczas pięciu sesji odbywających się — z uwagi na frekwencję — w sali odczytowej Muzeum Etnograficznego w Toruniu. Sesji inauguracyjnej przewodniczył doc. dr Kazimierz Malinowski (Katedra Technologii i Technik Malarskich Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu). Pierwszy referat *Problemy konserwatorskie kamiennej rzeźby w Polsce* wygłosił dr Lech Krzyżanowski (Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie). Mówca ocenił stan zachowania kamiennej rzeźby, znajdującej się poza budynkami, jako katastrofalny. Podkreślił mało aktywną postawę czynników konserwatorskich, co m.in. — zdaniem referenta — jest wynikiem zbyt daleko posuniętego kultu autentyku. Referent zgłosił szereg postulatów, m.in. — aby przygotować się do wykonywania kopii z najbardziej zagrożonych obiektów.

Mgr Teresa Ciach (Katedra Chemii i Technologii Materiałów Budowlanych Politechniki Warszawskiej) w referacie *Zagadnienia korozji i konserwacji kamienia* dokonała analizy wszystkich czynników powodujących rozpad tworzywa i przedstawiła stan badań nad środkami konserwującymi powierzchnię kamienia, wytyczając kierunki dyskusji.

Mgr inż. Tadeusz Tyrowicz (Kraków), w referacie *Rodzaje kamieni budowlanych i ich odporność na działanie czynników atmosferycznych* przedstawił bogatą panoramę polskich złóż, dokonując szczegółowej charakterystyki ich przydatności. Uwagi referenta, oparte o wieloletnie doświadczenie i głęboką znajomość problematyki, miały szczególnie duże znaczenie.

Dyskusja obejmowała tematy poruszone w całej grupie referatów. Głos zabrało 20 mówców. Szczególnie ożywiony charakter miała wymiana poglądów na temat zastępowania kopiami rzeźb zabytkowych, którym grozi zniszczenie. Przy podzielonych

zdaniach panowało przekonanie, że jest to sprawa indywidualna. Wskazywano na istniejące obecnie trudności w znalezieniu wykonawcy, trudności materiałowe (brak należytych kamieni, żywic sztucznych mających zastosowanie przy wykonywaniu kopii). Zgłoszono postulat zainicjowania badań nad lepiszczem i spoiwami kamieni w Polsce. Za istotną uznano potrzebę dokumentacji fotogrametrycznej i in.

Druga sesja, której przewodniczył prof. dr Maciej Mączyński (Komitet do Spraw Ochrony Tworzyw przed Korozją PAN), była poświęcona metodologii badań nad kamieniem. Prof. dr Maksymilian Kranz (Katedra Chemii Stosowanej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu) przedstawił referat: *Zastosowanie nowych metod elektronowomikroskopowych w badaniach topografii kamienia*, w którym na wstępie wyjaśnił zasady opracowanej przez siebie metody wykonywania preparatów, pozwalającej w pełniejszym niż dotychczas stopniu wykorzystać mikroskopię elektronową. Otworzyły się obecnie nowe możliwości ustalenia topografii niektórych składników w wietrzącym kamieniu, co ma kapitalne znaczenie dla badania kamienia o zaawansowanym już procesie destrukcji.

Prof. dr Janusz Gilewicz (Zakład Syntezy Gazowej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu) w referacie: *Badania nad zastosowaniem metod adsorpcyjnych do oceny stopnia zniszczenia materiałów kamiennych* przedstawił pogląd, że zmiana struktury fizycznej jest odbiciem destrukcji materiału kamiennego. Liczne doświadczenia wykazały słuszność tego założenia (zmiana tekstury kamienia), jakkolwiek — zdaniem referenta — szczegółowe opracowanie obiektywnych kryteriów oceny stopnia zniszczenia wymaga jeszcze dalszych badań.

Dyskusja, w której zabrało głos 13 osób, skupiła się głównie nad ustalonym przez prof. dr M. Kranza faktem istnienia otoczek wodnych wokół cząstek skorodowanego kamienia, zastanawiano się również nad działalnością soli w procesie destrukcji struktury kamienia. Nie ulegało wątpliwości, że w wyniku dokonanych odkryć nastąpiło znaczne zbliżenie do poznania mechanizmu rozkładu struktury tworzywa kamiennego. Dyskusja wykazała, że istnieje pilna potrzeba kontynuacji badań w tym kierunku celem ustalenia zarówno mechanizmu działania wody, jak i soli w kamieniu. Dyskusja wywiązała się nad trójfazową strukturą tego procesu. Część dyskutantów zachowała swoje spostrzeżenia do dnia następnego, kiedy w programie były przewidziane referaty związane z problemami zasolenia.

Trzeciej sesji (21 października) przewodniczył prof. dr Ernest Pischinger (Katedra Technologii Chemicznej Uniwersytetu im. M. Kopernika w Toruniu).

Dr Wiesław Domasłowski (Katedra Technologii i Technik Malarskich UMK) w pracy: *Konserwacja (wzmacnianie strukturalne) kamieni roztworami żywic epoksydowych na przykładzie portalu kamienicy Eskenów w Toruniu* złożył sprawozdanie z praktycznego zastosowania opracowanej przez siebie metody strukturalnego utwardzania kamieni (zasady metody, szczegółowe omówienie i tabele) przedstawił w cytowanej już pracy, którą otrzymał każdy z uczestników konferencji).

Mgr Jadwiga Wahn (Zakład Badań i Doświadczeń Przemysłu Kamienia Budowlanego, Kraków) w referacie: *Próby stosowania żywic silikonowych do impregnacji elewacyjnych płyt kamiennych* złożyła sprawozdanie z badań laboratoryjnych, przeprowadzonych z wynikiem pozytywnym. Celem badań jest odpowiednie przygotowanie powierzchni płyt wapiennych i piaskowcowych, aby zmniejszyć ich nasiąkliwość.

Konserwator Rudolf Kozłowski (Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu) złożył sprawozdanie z prac konserwatorskich w referacie: *Badania i konserwacja kamiennego grotoski w Kaplicy Zygmuntowskiej na Wawelu*, zaznając zebrań z oryginalną metodą konserwacji, polegającej na podwiązaniu do trwałego podłoża spękanych płaskorzeźb drucikiem srebrnym.

Dr Alicja Strzelczyk (Katedra Technologii i Technik Malarskich UMK) omówiła zagadnienia mikroorganizmów atakujących kamień w referacie: *Udział drobnoustrojów w niszczeniu kamienia*.

W dyskusji głos zabrało 8 dyskutantów, przy czym najwięcej wątpliwości nasuwały zagadnienia trwałości i skuteczności dokonywanych zabiegów nasączenia żywicami. Podkreślano brak skutecznych metod sprawdzenia trwałości tworzyw w dłuższym okresie czasu. Z wyjaśnień W. Domasłowskiego wynikało, że żywice epoksydowe ujemnie reagują na promienie ultrafioletowe, co nie będzie miało dużego znaczenia przy konserwacji w głębszej i pozwala optymistycznie zapatrywać się na ich trwałość, a dzięki hydrofobizacji likwidują w dużym stopniu działanie gazów atmosferycznych. Koszt impregnacji 1 m² płyty o grubości 5 cm, przy nasiąkliwości kamienia 15%, wyniesie ok. 200—300 zł. Najdroższym elementem konserwacji jest robocizna. Dyskutowano natomiast nad hydrofobizacją kamienia Amydrosilem 20 i Hydrosilem 20, zwracając uwagę zarówno na prawidłowość doboru rodzaju kamienia, i środków hydrofobowych odpowiadających jego strukturze, jak i samej metody badań. Interesujący program prac badawczych i konserwatorskich — rokujący duże nadzieje dzięki konkretności — zgłosił mgr Andrzej Michałowski, Wojewódzki Konserwator Zabytków z Kielc. Dyskutanci zwrócili również uwagę na zmniejszającą się na rynku ilość żywic epoksydowych, co wpłynie ograniczającą na prace konserwatorskie. Postulowano wystąpienie do Ministra Przemysłu Chemicznego o uwzględnienie zapotrzebowania konserwatorów.

Po dyskusji uczestnicy przeszli na ul. Łazienną, gdzie przy portalu domu Eskenów dr W. Domasłowski — uzupełniając wygłoszony referat — udzielił szczegółowych infor-

macji o przeprowadzonych pracach konserwatorskich. Następnie zwiedzono pracownię i laboratoria Katedry Technologii i Techniki Malarskich, zapoznając się z przygotowanymi wystawami, programem i aparaturą oraz wynikami prac badawczych.

Czwartej sesji przewodniczył prof. dr Janusz Gilewicz (Zakład Syntezy Gazowej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu). Prof. dr Maksymilian Kranz (Katedra Chemii Stosowanej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu) przedstawił referat: *Badania chemiczne nad odsalaniem kamienia*. Uzupełnieniem tego tematu był referat dr. Janusza Lehmana (Muzeum Narodowe w Poznaniu): *Przykłady zasolenia i odsalania kamienia w zabytkach*. Obydwaj referenci omówili szereg konkretnych przykładów i dokonali analizy zjawiska migracji soli w kamieniu. Doc. dr Wiesław Koziński (Instytut Organizacji Materiałów Budowlanych w Warszawie) przedstawił wypowiedź: *Podsumowanie stanu badań nad portalem ołbińskim*, wskazując na nieuchronność rozpadu tworzywa kamiennego niezależnie od naszych zabiegów konserwatorskich i zgłosił postulat opracowania metodyki badań trwałości tworzyw sztucznych.

W dyskusji zabralo głos 13 osób. Zagadnienia portalu ołbińskiego zmajorzowały inne problemy. Zwrócono uwagę na konieczność wykonywania kopii rzeźb w uzasadnionych przypadkach. Sprawa kopii portalu ołbińskiego nie nasuwała wątpliwości. Wielu dyskutantów zwracało uwagę na proces nieuchronnego rozpadu kamienia, z czego wynikał postulat wymiany niszczących elementów kamiennych na kopie — pogląd ten przeważał w dyskusji. Uzgodniono również pogląd na główną przyczynę destrukcji portalu ołbińskiego. Jest nim w pierwszym rzędzie zawilgocecie, a nie dawniejsze zabiegi konserwatorskie. Wyrażono nawet pogląd, że dzięki zabiegom konserwatorskim (choć je tak negatywnie teraz oceniamy) portal w ogóle dotrwał do naszych czasów. Zgłoszono postulat natychmiastowego podjęcia zabiegów konserwatorskich nad portalem ołbińskim.

Piątej sesji (22 października) przewodniczył prof. dr Maksymilian Kranz (Katedra Chemii Stosowanej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu). Wygłoszono cztery referaty ukazujące dorobek warszawskiego środowiska w badaniach nad rozpoznaniem rodzajów, złóż i innych problemów technicznych, związanych z eksploatacją kamieniołomów średniowiecznych i nowożytnych; Mgr Maria Weber-Kozińska (Warszawa) — *Gatunki kamieni stosowanych w budowlach wczesnego średniowiecza na terenie Małopolski*, dr Barbara Penkala (Katedra Chemii i Technologii Materiałów Budowlanych PW) — *Kamieniarka w reliktach wczesnośredniowiecznych w Wiślicy*, mgr Róża Krzywobłocka (Pracownia Mikrostruktur Instytutu Techniki Budowlanej w Warszawie) — *Studia nad zabytkową kamieniarką Wilanową*, dr Włodzimierz Kowalski (Katedra Mineralogii i Geochemii Uniwersytetu Warszawskiego) — *Badania kamieni budowlanych w zabytkach Wąchocka*.

Dyskusja miała charakter ogólny i wiązała się z całością problemów poruszonych w trakcie konferencji. Uznano proces impregnacji kamieni, niezależnie od czasu trwałości, za wskazany. Jest bowiem wiele zabytków, które tylko dzięki impregnacji mogą być zachowane jeszcze przez jakiś czas. Dużo uwagi poświęcono koordynacji badań i wymiany informacji między środowiskami. Zespół naukowców poznańskich zgłosił chęć współpracy z W. Domańskim w celu przeprowadzenia porównawczych badań strukturalnych obiektów wzmacnianych żywicami epoksydowymi. Zgłoszono również inne propozycje współpracy i wszelkie te inicjatywy zostały przyjęte. Kilku dyskutantów zwracało uwagę na konieczność powołania Instytutu Konserwatorskiego, a przynajmniej restytucję Głównej Rady Konserwatorskiej przy Zarządzie Muzeów i Ochrony Zabytków. Jako ostatni w dyskusji zabrał głos dr Lech Krzyżanowski, który w imieniu Ośrodka Dokumentacji Zabytków zapewnił, że zgłoszone wnioski będą wprowadzone do planu pracy Ośrodka. Rok 1967 w Dziale Zabytków Ruchomych Ośrodka będzie przeznaczony na realizację zgłoszonych postulatów. Niezależnie od wyników konferencji Ośrodek Dokumentacji Zabytków oczekuje na wszelkie inicjatywy w sprawie poparcia badań lub dokumentacji zabytków kamiennych i jest gotów rozpatrzyć każdą zgłoszoną propozycję. Mówca złożył podziękowanie Profesorom kierującym sesjami, referentom i uczestnikom za szczególnie żywy udział w dyskusji, Dyrektorowi Muzeum Etnograficznego za umożliwienie odbycia konferencji w sali muzealnej oraz doc. dr Kazimierzowi Malinowskiemu, który zainicjował i w dużej mierze przyczynił się do zorganizowania konferencji.

Doc. dr Kazimierz Malinowski podsumował obrady. Spośród 16 wygłoszonych referatów cztery miały charakter wprowadzający i rozpoznawczy, a dwa relacjonowały wyniki stosowania nowych metod badawczych, dwa zmierzały do ustalenia przyczyn zniszczeń kamienia, trzy zajmowały się zagadnieniem uodporniania i konserwacji, ostatnią grupę stanowiły prace informujące o wynikach badań kilku ważniejszych obiektów zabytkowych. W ten sposób konferencja dokonała przeglądu szerokiego zakresu zagadnień związanych z konserwacją kamienia — zarówno dokonując oceny sytuacji, jak również metod badawczych, konserwacji i środków, jakimi dysponujemy. Po scharakteryzowaniu referatów i dyskusji nad nimi doc. dr Kazimierz Malinowski omówił wnioski zgłoszone w trakcie dyskusji. W związku z przygotowaniem publikacji materiałów konferencji, które będą zawierały wszystkie zgłoszone wnioski w pełnym ich brzmieniu (przygotowuje Ośrodek Dokumentacji Zabytków w ramach „Biblioteki Muzealnictwa i Ochrony Zabytków”) zostaną tu przedstawione tylko najważniejsze, do których należą:

1. podjęcie badań spoiwa piaskowców i wapieni,
2. podjęcie badań nad ustaleniem metodyki badań trwałości tworzyw sztucznych,

3. kontynuacja badań prowadzonych przez środowisko poznańskie w zakresie rozpoznania struktury i znalezienie kryteriów określenia stopnia zniszczenia oraz metod odsalania zagrożonych obiektów zabytkowych,
4. rozszerzenie badań dr W. Domasłowskiego przez przeprowadzenie badań strukturalnych.

W zakresie postulatów organizacyjno-technicznych zgłoszono:

1. powołanie instytutu, rady konserwatorskiej czy też komisji koordynującej badania i zabiegi konserwatorskie,
2. zwiększenie przerobu PKZ w zakresie konserwacji kamienia,
3. rozpatrzenie możliwości przedstawicielstwa konserwatorów-technologów w Związku Polskich Artystów Plastyków,
4. zabezpieczenie koniecznych surowców niezbędnych do konserwacji zabytków kamiennych,
5. wprowadzenie planowych czynności zapobiegawczych, które by gwarantowały zachowanie zabytków kamiennych.

Przyjęto wnioski zgłoszone przez dra L. Krzyżanowskiego, a wśród nich:

1. wytypowanie zabytków zagrożonych i przeprowadzenie ich kompleksowej dokumentacji (w całym kraju).
2. wytypowanie obiektów, z których wykonanie kopii jest konieczne w ciągu najbliższych 5—10 lat,
3. założenie lapidariów w ośrodkach bogatych w rzeźbę kamienną,
4. jak najszybsze przeprowadzenie utwardzania żywicami epoksydowymi wyznaczonych obiektów i wprowadzenie stałej ich kontroli celem ustalenia, czy można tę metodę zastosować na szerszą skalę.

Na wniosek doc. dr K. Malinowskiego zebrani uznali za konieczne, aby ustalić, który ośrodek powinien być koordynatorem w badaniach i konserwacji zabytków kamiennych w Polsce i przyjęli, że funkcję tę przejmuje środowisko toruńskie.

Na podstawie protokołu z taśm magnetofonowych opracował

Lech Krzyżanowski

OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA URBANISTYCZNA „OCHRONA MIEJSKICH ZESPOŁÓW ZABYTKOWYCH”

W dniach 8—9 listopada 1966 r. odbyła się w Bolesławcu (woj. wrocławskie) Ogólnopolska Konferencja w sprawie ochrony miejskich zespołów zabytkowych. Konferencja została zorganizowana z inicjatywy Ministerstwa Kultury i Sztuki — Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków — Ośrodka Dokumentacji Zabytków przy współpracy Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Wydziału Kultury Prezydium WRN we Wrocławiu. Obrady odbywały się w Powiatowym Domu Kultury w Bolesławcu i połączone były z wystawą konserwatorską z terenu Dolnego Śląska.

W obradach, obok przedstawicieli służby konserwatorskiej, architektów wojewódzkich i miast wydzielonych oraz władz wojewódzkich i miejscowych, udział wzięli przedstawiciele: centralnych władz budowlanych oraz wyższych uczelni i placówek naukowych, delegaci SARP, TUP, PP PKZ. IUA, naukowcy, projektanci i urbaniści.

Uczestników obrad powitał wiceprzewodniczący WRN we Wrocławiu mgr. Z. Surowiec, wyrażając zadowolenie z powodu zorganizowania konferencji na terenie Dolnego Śląska, gdzie problematyka konserwatorsko-urbanistyczna stała się przedmiotem szczególnej troski władz wojewódzkich ze względu na dużą ilość miast historycznych i silny rozwój gospodarczo-społeczno-kulturalny regionu. Następnie Dyrektor Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków mgr M. Ptaśnik dokonał otwarcia obrad, podkreślając w swej wypowiedzi znaczenie ustalenia właściwych metod i programu ochrony zabytkowych miast w Polsce, jako jednego z węzłowych w chwili obecnej zagadnień w dziedzinie ochrony zabytków. Do współprzewodniczenia obradom powołano: doc. dr M. Bukowskiego (Wrocław), dr S. Będkowskiego (Wrocław), doc. dr A. Domańskiego (Kraków), mgr M. Charytańską (Warszawa), dr inż. arch. W. Kalinowskiego (Warszawa), mgr inż. arch. F. Kanclerza (Warszawa), mgr inż. arch. M. Przyłęckiego (Wrocław) i mgr inż. arch. R. Millera (Wrocław).

Po powitaniach i życzeniach owocnych obrad, powołano Komisję Wniosków w składzie: mgr inż. arch. M. Przyłęcki (WKZ-Wrocław), mgr H. Kondziela (MKZ-Poznań), mgr B. Rymaszewski (MKZ-Toruń), mgr inż. arch. F. Ptaszyński (WKZ-Koszalin), mgr M. Paździor (ZMiOZ — przewodniczący komisji).

Podczas posiedzenia przedpołudniowego w pierwszym dniu obrad wygłoszono trzy referaty. Na początku został odczytany referat prof. dr J. Zachwatowicza (Politechnika, Warszawa) pt. *Problemy metodologiczne ochrony miejskich układów*